

OCJENE I PRIKAZI

Esad Duraković, MUALLAQE – SEDAM ZLATNIH ARABLJANSKIH ODA, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2004, 253 str.

Knjigom *Muallaqe – Sedam zlatnih arabljanskih oda* akademika Esada Durakovića naučnoj i široj javnosti je prezentiran još jedan od projekata rađenih u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Međutim, ovdje je neophodno istaknuti kako je sadržaj ovog djela mnogo obuhvatniji nego što bi se moglo razumjeti iz samog naslova. Njegovu osnovu čini izbor od sedam najpoznatijih pjesama iz arapske poezije stvarane u periodu prije pojave islama, ali je autor djela u opširnom predgovoru pod naslovom *Sedam zlatnih oda ili herojsko doba arapske književnosti* (str. 7-38) dao posebnu studiju o arapskoj poeziji stvaranoj u periodu prije pojave islama. U ovoj studiji autor je iznio brojne probleme sa kojima su se susretali istraživači najranijeg perioda arapske književnosti.

Jedan od tih problema odnosio se na imenovanje ove poezije prema periodu u kojem je nastala, a za koji se u arapskoj periodizaciji književnosti koristi termin *al-‘aṣr al-ġāhili* (paganski period). Kako je ovdje naziv "paganski period" u izravnoj vezi sa "islamskim" periodom, odnosno predstavlja period idolopoklonstva sa stanovišta kur'anskog monoteizma, autor smatra kako bi u historiji književnosti bilo dobro "dati prednost ideološki neutralnom terminu *prijeislamski period*" (str. 8, bilj. 2). Na osnovu tog termina i ovu poeziju treba smatrati *prijeislamskom poezijom*.

U vezi sa imenovanjem navedenog perioda i poezije stvarane u tom periodu, bosanskohercegovački orijentalist Sulejman Grozdanić je sedamdesetih godina prošlog stoljeća ovaj period nazvao "preislamskim", po istom principu po kojem ga prof. Duraković naziva "prijеislamskim". Grozdanić poeziju tog perioda označava kao "preislamsku arapsku poeziju" koja, "zajedno sa islamskom i omajadskom, predstavlja staru arapsku poeziju" (S. Grozdanić, *Stara arapska poezija*, Sarajevo, 1971, str. 24).

Drugi problem odnosi se na pitanje autentičnosti ove poezije jer se ona dugo vremena prenosila isključivo usmenim putem. Upravo činjenica da su njeni prvi poznati zapisi nastali u 8. stoljeću, dakle već iz pera filologa-muslimana, otvara pitanja njihovih eventualnih intervencija na ideološkoj razini. Autor ovog djela, kao uostalom ni raniji istraživači, ne poriče da je bilo određenih intervencija, ali ističe kako njihov značaj nije bio relevantan ni sa filološkog, ni sa poetološkog, niti sa estetičkog stanovišta, nego je karakteristika te filološke misije bila u tome da ona predstavi "takvo bilježenje poezije koje bi je prenijelo u optimalno autentičnoj leksičkoj i sintaksoj ravni, zapravo u njenoj filološkoj biti" (str. 10).

Središnji i najopširniji dio ove uvodne studije posvećen je zbirci pjesama *al-Mu‘allaqāt*, koje autor "pojednostavljenom transkripcijom", kako sam kaže, navodi kao *Muallaqe*, iako bi, u ovom pojednostavljenju, približnije bosanskom izgovoru mogao stajati i naziv *Muallake* (kao što u daljem tekstu autor koristi riječ *kasida*, koja u arapskom izvorniku tako-

der sadrži slovo *q*). Dužnu pažnju autor je posvetio ovom, najpopularnijem nazivu zbirke, koji u prijevodu znači "obješene, okačene", ali je naveo i sve ostale nazive pod kojima je zbirka poznata i ukazao na tumačenja onih naučnika koji imaju drugačije stavove u odnosu na ovo, najraširenije mišljenje.

Pored toga, autor je dao iscrpan pregled svih do sada iznesenih stavova o nastanku pjesama koje su ušle u ovu zbirku, o njihovom broju, koji varira od redakcije do redakcije, te o brojnim drugim pitanjima koja se tiču nastanka, motiva, tematske strukture i raznovrsnosti u *muallakama* kao najstarijoj poznatoj antologiji prijeislamske arapske poezije. Ovdje je autor dao potrebna objašnjenja pojma *kasida* (ar. *qašida*) kao "pjesme sa ciljem", kako se ona najčešće imenuje, i ukazao na njene formalne odlike koje se očituju u monorimi i jedinstvenom metru koji olakšavaju pamćenje pjesama (da se podsjetimo, one su dugo vremena prenošene isključivo usmenim putem!). S druge strane, *kasida* sadrži više različitih tema, satkanih od raznovrsnih životnih situacija sa kojima se pjesnik-beduin susreće na svom imaginarnom putovanju kroz pjesmu, pa se tako događa da u mozaiku epizoda koje se nadovezuju jedna na drugu, "nerijetko, jedan ili dva stiha čine samostalnu smisaonu cjelinu" (str. 16).

Autor ukazuje na karakteristike prijeislamske arapske poezije u kojoj dominira figura poređenja, ističući kako se to može uočiti i jednostavnim statističkim nalazom, ali da dublja analiza ove poezije pokazuje kako se ona pojavljuje kao poezija deskripcije, odnosno poezija distance. Prema tome, smatra autor, i figura poređenja kao dominantna figura stare arapske poezije može se nazivati *figurom deskripcije*, te *figurom distance*. Time se isključuje frekventnost njoj "srodne" figure – metafore, jer ona ukida distancu i nije svojstvena deskripciji.

Izučavanja prijeislamske poezije karakteriziraju brojne filološke analize i doslovni prijevodi koji nisu imali za cilj estetsko vrednovanje te poezije nego samo iznošenje faktografskih činjenica o njenom postojanju, bez obzira na prisutne probleme autentičnosti pjesama iz prijeislamskog perioda. Zasluga filologije u ovom slučaju je već u tome što ta poezija i danas postoji, a filološka istraživanja treba da budu samo preduvjet za njenu kasniju poetičku i estetičku analizu.

U daljnjim razmatranjima pitanja koja se odnose na prijeislamsku poeziju autor opširno govori o stavovima koji se u Kur'anu iznose o poeziji, odnosno na osnovu tih stavova zaključuje kako se prilično pouzdano mogu "rekonstruirati mnoge poetički važne odlike prijeislamske poezije i utvrditi status pjesnika" (str. 21).

Vraćajući se na *Sedam zlatnih oda* kao sedam oglednih pjesama iz prijeislamskog perioda, autor ukazuje na njihov kulturnohistorijski značaj u povijesti arapske književnosti i kulture uopće, pri čemu naročito podvlači činjenicu kako se u arapskoj književnoj tradiciji poezija stoljećima razvijala u okvirima poetike ovih egzemplarnih pjesama nastalih u još u davnom 6. stoljeću. Utjecaj ove poezije nije ostao samo u okvirima arapske književnosti, nego se on u epohi klasicizma, kroz poetičke postulate stare arapske poezije, proširio i na tursku i perzijsku književnost, pa i dalje, tim slijedom, na stvaralaštvo Bošnjaka na orijentalnim jezicima.

Završavajući uvodnu studiju, autor ističe kako je odlučio da *Sedam zlatnih arabljanskih oda* ponudi čitaocima u četiri verzije: tekst izvornika, filološki prijevod, prepjev i, na kraju, transkripcija arapskog teksta.

U knjizi su naprijed navedene četiri verzije raspoređene tako da jedan dio knjige obuhvata *Prepjev i izvornik* (str.

39-146), a njen drugi dio čine *Filološki prijevod i transkripcija* (str. 147-253).

Prije prepjeva i izvornog teksta svake od sedam kasida, u knjizi su doneseni biobibliografski podaci o njenom autoru, korištenim izvorima i literaturi. Time je autor ovog djela otvorio mogućnosti poznavateljima arapskog jezika za "dorađivanje" njegovog prijevoda. Svaka kasida ima naslov koji je dao prevodilac, jer, kao što je poznato, stare arapske kaside nemaju naslova. U ovoj knjizi su naslovi dodati ciljano, sa željom da se ukaže na činjenicu da svaka kasida, uprkos uspostavljenom šablonu u njihovoj kompoziciji, kako nam je poznato iz historije arapske književnosti, ipak sadrži određene tematske osobenosti po kojima se razlikuje od drugih. Naslovi koje je prevodilac stavio ispred svake kaside pokazuju te osobenosti, pa kaside u ovoj knjizi nose naslove: *Kasida o beduinskim ljubavima* (autor Imru'ul-Qays), *Kasida o pustinjskoj lađi* (Ṭarafa Ibn 'Abd al-Bakrī), *Kasida o miru i mudrosti* (Zuhayr Ibn Abī Sulmā), *Kasida o divljini i plemenitosti* (Labīd Ibn Rabī'a al-'Āmirī), *Kasida o kraljevskoj gordosti* ('Amr Ibn Kulthūm), *Kasida o mejdanu i viteštvu* ('Antara Ibn Šaddād) i *Kasida o samopouzdanju* (Al-Ḥārīṭ Ibn Ḥilizza).

U prvom dijelu knjige prepjev i izvornik teku paralelno, a uz izvorni tekst je s jedne strane naveden redoslijed stihova u redakciji al-Zawzanīja, a sa druge strane u redakciji al-Anbārī-ja, dok su bilješke koje se odnose na tekstualne razlike između ove dvije najpoznatije redakcije *muallaka* donesene na kraju teksta svake kaside. Na taj način je istraživačima olakšan pristup ovim izvorima.

Drugi dio knjige, kao što smo već rekli, sadrži filološki prijevod svake kaside i paralelno s njim transkripciju teksta prema dvije naprijed spomenute redakcije. Za ovaj način prezentiranja

muallaka autor se odlučio, kako sam kaže, da bi čitaoci koji ne poznaju arapsko pismo mogli "osjetiti ritam i rimu izvornika", a što je prvenstveno namijenjeno komparatistima. Pored toga, uz filološki prijevod su uz veliki broj stihova dati i komentari pomoću kojih prevodilac nastoji prevladati teškoće prevođenja arapskih riječi zbog neiscrpnog semantičkog bogatstva izvornika. Da bi se napisali ovi komentari, bilo je potrebno izuzetno dobro poznavati arapski jezik, njegovu karakteristiku da jednom riječi obuhvati značenje koje se u prijevodu mora opisati čitavom konstrukcijom, bilo je potrebno poznavati arapsku književnost i historiju te književnosti, zakone metrike, ali i kulturnu historiju davnog doba u kojem su ove kaside nastale. Prevodilac kasida je dobar poznavalac svih ovih oblasti i samo tako je i mogao ponuditi njihove prepjeve i filološke prijevode, te obimne komentare. Ne treba zaboraviti da je riječ o korpusu obima od skoro 600 distiha koliko ih je sadržano u ovih sedam *muallaka*.

Knjigom *Muallaga – Sedam zlatnih arabljanskih oda*, rađenom kao projekt u Orijentalnom institutu u Sarajevu, akademik Esad Duraković je naučnoj i široj javnosti ponudio svoje četiri verzije korpusa stihova koji zauzimaju visoko mjesto u historiji arapske književnosti, a istovremeno istraživačima otvorio mogućnosti za njihova daljnja čitanja i razumijevanja. Time je ispunio i svoj naučni zadatak i zadatak institucije u kojoj je projekt radio, a likovnom opremom knjige i vizuelno predstavio vrijednosti *sedam zlatnih oda* arapske književnosti.

Lejla Gazić

Esad Duraković, PROLEGOMENA ZA HISTORIJU KNJIŽEVNOSTI ORIJENTALNO-ISLAMSKOGA KRUGA, Connectum, Sarajevo, 2005, 472 str.

Početkom 2005. godine izdavačka kuća Connectum objavila je knjigu *Prolegomena za historiju književnosti orijentalno-islamskoga kruga* akademika Esada Durakovića.

U knjizi su sadržani radovi prof. Durakovića koji su ranije objavljeni u okviru djela koja se bave pitanjima arapske književnosti, bošnjačke književnosti na arapskom jeziku ili kao samostalni naučni radovi. Sakupljeni na jednom mjestu, ovi tekstovi uvode bosanskohercegovačku orijentalistiku u najsavremenije tokove nauke o književnosti. Knjiga prof. Durakovića značajna je za razumijevanje i izučavanje arapske književnosti i bošnjačke baštine na arapskom jeziku, ali i za sve one koji se bave komparativnom književnošću, književnom historijom i književnom kritikom.

U Uvodu knjige (str. 7-9) autor ističe da su tekstovi podijeljeni u dva korpusa, od kojih je jedan posvećen bošnjačkoj a drugi arapskoj književnoj baštini. Ono što prof. Duraković smatra zajedničkim za oba književna korpusa jeste činjenica da pripadaju istom kulturno-civilizacijskom (orijentalno-islamskom) krugu, ali da ni bošnjačka ni arapska književnost do danas nisu dobile svoju historiju književnosti kao sistem vrijednosti.

Prva grupa tekstova objedinjena pod naslovom *Književna baština u Bosni i Hercegovini* počinje radom "Orijentalistika – problemi, metodologije i nominiranja" (str. 13-37). Izlažući detaljan prikaz svjetske orijentalistike, čija slika se projicira i na našim prostorima, prof. Duraković kao bolju tradicionalne orijentalistike ističe konzistentnost u izgradnji distance prema Orijentu. **Orijentalistika ne nastoji**

prevladati postojeće prepreke, nego ih, naprotiv, svojim evrocentризmom afirmira, potcrtavajući različitosti. Na području bivše Jugoslavije orijentalistika je bila podijeljena na dvije škole, beogradsku i sarajevsku. **Dok je beogradska škola djelovala uglavnom po principima svjetske orijentalistike, sarajevska škola je u tom pogledu bila specifična. U okviru nje autor rada prepoznaje dvije grupe orijentalista. Prvu grupu čine orijentalisti koji su pod utjecajem beogradske i evrocentrističke orijentalistike, dok se drugi dio sarajevskih orijentalista, okupljenih u Orijentalnom institutu, bavi bošnjačkom kulturnom baštinom na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Ova grupa orijentalista uglavnom je ostala postrani kada su u pitanju evrocentrizam i ambicije "ideološke orijentalistike".**

"Razvoj književnohistorijske i književnokritičke misli u radovima bošnjačkih orijentalista" (str. 38-120) najobimniji je rad u ovoj knjizi, što nam govori o kompleksnosti teme koju autor obrađuje. Pored biografsko-bibliografskog prikaza najznačajnijih bošnjačkih orijentalista, prof. Duraković piše i o problemima razvoja orijentalistike na našim prostorima. On potcrtava činjenicu da nije moguća historija bošnjačke književnosti i kulture kao cjeline bez književnokritičkog proučavanja bošnjačke književne baštine. Također problematizira pitanje nominacije bošnjačke književnosti na orijentalnim jezicima (da li je to bošnjačka, islamska ili orijentalna književnost). Autor smatra da je historija književnosti dužna da književnost zahvata kao velike i nadnacionalne sisteme. Međutim, nemoguće je zaobići teškoće koje stoje na putu književnohistorijskom i književnokritičkom vrednovanju bošnjačke književnosti. Značajan dio rada posvećen je djelu i metodologiji dvojice osnivača izvorne bosanskohercegovačke orijentalistike, Safvet-bega Bašagića i Mehmeda Handžića.

Rad pod naslovom "Arapska stilistika kao zasvođena znanost i njeni dometi u Bosni" (str. 121-146) bavi se arapskom stilistikom s teorijskog aspekta. On predstavlja vrijednu podlogu za komparativnu analizu u domenu savremenih stilističkih studija jer približava arapsku stilistiku stručnjacima koji se bave ovom oblašću a ne poznaju arapski jezik.

U radu "Mostarska nazira kao svijest o prezrelosti poetske tradicije" (str. 147-155) autor govori o pjesničkoj formi *nazire* (paralele) koja je česta kod mostarskih pjesnika. Na kraju rada, prof. Duraković dao je ritmizirani prepjev pjesme Derviš-paše Bajezidagića posvećene Mostaru i *nazire* kojom je Bajezidagiću odvratio Derviš-efendija Mostarac Žagrić. Iz ovog prepjeva jasno se mogu uočiti formalne odlike *nazire*.

Veoma značajan, naročito za metodologiju pristupa književnim djelima iz prošlosti, jeste rad "Mustafa Ejubović – prilog vrednovanju" (str. 156-165). Prof. Duraković analizira i vrednuje Ejubovićovo djelo "uspostavljaajući odnos moderna – postmoderna". Posebnu pažnju posvećuje intertekstualnosti koja, izražena citatnošću, u slučaju Ejubovićevog književnog stvaralaštva vodi očuvanju tradicije kao "nadindividualne, nadautorske i nadnacionalne".

Kada je u pitanju prozno stvaralaštvo Bošnjaka na arapskom jeziku, Hasan Kafija Pruščak zauzima istaknuto mjesto. O njegovom djelu i poimanju retorike prof. Duraković govori u radu "Pruščakovi radovi u arapskoj retorici" (str. 166-171). Bitna odlika Pruščakovog stvaralaštva jeste njegov relativno kreativan odnos prema vladajućim autoritetima i njihovim djelima. U svojim komentarima retoričkih djela Pruščak zauzima kritički stav, manjkava mjesta eliminira, a sporna odlučno isključuje.

"Prosvjetiteljski zanos Handžićev" (str. 172-197) je rad u kojem se prof. Duraković posebno bavi ličnošću Mehmeda Handžića i njegovim djelom, koje je uz djelo Safvet-bega Bašagića utkano u temelje bosanskohercegovačke orijentalistike.

U posljednjem radu iz kulturne baštine u Bosni i Hercegovini, "Andrićevo djelo u tokovima ideologije evrocentrizma" (str. 198-275), prof. Duraković karakterizira Andrićevo djelo kao djela koja na ideološkom planu djeluju koordinirano sa evrocentrističkom orijentalistikom. On smatra da Andrićevo djelo ne treba potiskivati i marginalizirati, već ga treba uzimati kao školski negativan primjer ideologizacije literature i funkcionalnog nagrađivanja takvog djela u najširim okvirima ideologije evrocentrizma.

Drugi dio knjige, naslovljen *Arapska književnost*, počinje radovima iz stare i klasične arapske književnosti "Sedam zlatnih oda ili herojsko doba arapske književnosti" (str. 223-275) i "Univerzum hiljadu i jedne noći" (str. 276-346). U prvom radu prof. Duraković problematizira pitanje autentičnosti prijeislamske poezije, njene društvene uvjetovanosti, mecenatstva, tematske kompozicije, ali i njezine depaganizacije od strane islamskih filologa i značaja *Sedam zlatnih muallaka*, koje su, bez obzira na različite redakcije, najvrjedniji "dragulji" prijeislamske poezije.

Rad "Univerzum Hiljadu i jedne noći" podijeljen je na više poglavlja koja govore o porijeklu djela *Hiljadu i jedna noć*, o njegovoj bagdaskoj i egipatskoj redakciji, arapskom izdanju zbornika, prijevodima na evropske jezike, kao i prijevodima na bosanski, hrvatski i srpski jezik.

Nakon ova dva rada o staroj i klasičnoj arapskoj književnosti slijede tekstovi koji se bave temama i problematikom savremene arapske književnosti. Tekst

”Uz arapsku poeziju 20. stoljeća” (str. 346-371) posvećen je savremenoj arapskoj poeziji. S obzirom na to da je arapska književnost, naročito poezija, dugo vremena ostala zatvorena za utjecaje drugih kultura, preporod u arapskoj književnosti počinje tek u 20. stoljeću. Književni pravac kojim započinje ova faza preporoda jeste neoklasicizam. Nakon njega u arapskoj književnosti dominiraju romantizam, marksizam, socrealizam i simbolizam. Prof. Duraković predstavlja ove pravce i njihove najznačajnije predstavnike. Interesantan je i njegov stav koji iznosi u ovom radu, a koji se tiče opravdanosti i utemeljenosti podjele arapske književnosti na književnosti pojedinačnih arapskih zemalja.

Nemoguće je govoriti o savremenoj arapskoj književnosti, poeziji naročito, bez posebnog osvrta na književnost mahdžera i palestinsku poeziju. ”Palestinska poezija otpora” (str. 372-390) i ”Istočno-zapadni divan Halila Džubrana” (str. 391-417) posvećeni su temama, motivima i najznačajnijim predstavnicima upravo tih književnosti.

Rad prof. Durakovića ”Ka modernom strukturiranju arapskog romana” (str. 418-424) napisan je povodom objavljivanja prijevoda sa arapskog na bosanski jezik romana Tajjiba Saliha *Vrijeme seobe na sjever*. Autor rada predstavlja jedan od mogućih načina za čitanje ovog romana i preporučuje ga čitalačkoj publici kao jedno od najboljih djela iz savremene arapske književnosti.

Rad ”Taha Husein – put između tradicionalizma i tradicije” (str. 425-439) napisan je povodom objavljivanja Huseinove autobiografije *Dani* u prijevodu na bosanski jezik. Pored pregledne biografije i bibliografije Tahe Huseina, Duraković ističe i analizira Huseinov originalan metodološki pristup tradiciji.

Posljednji iz grupe radova o arapskoj prozi jeste rad ”Ibrahim Džebra ili stasanje

arapske proze” (str. 440-455). Džebra pripada onoj generaciji arapskih književnika koji su radili na afirmaciji i razvoju savremenog romana, a najbolji dokaz djelovanja u tom smjeru je njegov roman *U potrazi za Velidom Mesudom*. Prof. Duraković je u ovom radu ponudio uvid u cjelokupno djelo i život ovog književnika.

U *Napomeni* (str. 456) su navedeni podaci o knjigama u kojima su ovi radovi objavljeni prvi put. Slijedi *Literatura* (str. 458) i *Indeks imena* (str. 465).

Djelo *Prolegomena za historiju književnosti orijentalno-islamskog kruga*, pored velikog broja biografskih i bibliografskih podataka o arapskim književnicima i bosanskohercegovačkim orijentalistima, obiluje kvalitetnim književno-teorijskim osvrtima i stilskim analizama prof. Durakovića. Znanstvenim pristupom i osobenim metodom, autor prelazi granice orijentalistike i objedinjuje svojim djelom više disciplina, vješto ispreplićući između njih niti koje ih povezuju.

Dželila Babović

Müberra Gürgendereli, HASAN ZIYĀ'Ī HAYATI-ESERLERI – SANATI VE DIVANI (INCELEME – METİN), Ankara, 2002, 395 str.

U vrijeme kad su rijetke poznate Zija-ijine pjesme izdavali Hifzija Hasandedić, Džemal Čehajić i pisac ovih redova nismo mogli ni slutiti da će se jednog dana pojaviti kompletan divan ovog bošnjačkog pjesnika. Tek bi se tu i tamo mogla otkriti poneka njegova pjesma u međzmuama Orijentalnog instituta u Sarajevu, Gazi Husrev-begove biblioteke ili Arhiva Hercegovine u Mostaru.

U više radova u kojim sam se bavio proučavanjem književnosti Bošnjaka na turskom jeziku ukazivao sam na mogućnosti pronalaska dosad nepoznatih djela

naših pisaca, kao što su se iz mraka neobrađenih rukopisnih zbirki pojavljivala sasvim nova imena, dotad nepoznata u našoj nauci. Ni rukopis *Divana* Hasana Zijaije Mostarca, koji je kao svoju doktorsku disertaciju obradila dr. Müberra Gürgendereli, nije sačuvan u nekoj biblioteci koja ima objavljen katalog rukopisa. Otuda otkriće ovog divana predstavlja pravu senzaciju, ali i ohrabrenje i nadu da možemo očekivati i druga slična otkrića.

Jedini poznati rukopisni primjerak *Divana* Hasana Zijaije nalazi se u rukopisnoj zbirci biblioteke Selimije u Edreni (Edirne Selimiye Kütüphanesi) pod br. 2127. Prepisivač rukopisa ispisanog na 110 lista dimenzija 21x12 cm je nepoznat. Trebalo bi uporediti rukopis ovog *Divana* ispisanog pismom talik sa prijepisom *Sunbulistana* Šejha Šudžauddina koji je sačinio Zijaija, koji se u okviru Bašagićeve kolekcije nalazi u Univerzitetској biblioteci u Bratislavi (Slovačka), pa utvrditi je li možda taj prijepis prepisan rukom samog autora.

U svakom slučaju, rukopis *Divana* sadrži 12 kasida, 1 terkib-i bend, 1 terdzi-i bend, 1 muaššer, 1 museddes, 4 muhammesa, 510 gazela, 14 tariha, 12 muamma, 57 kit'i, 29 müfreda i matla. Od ovoga broja pjesama jedna kasida, 14 gazela i jedna kit'a su na perzijskom jeziku, a ostale pjesme su na osmanskom turskom jeziku.

Zijajin *Divan* sadrži prozni uvodni dio, tzv. Dibace (Dibagah), što nije baš česta pojava u osmanskim divanima. U tom uvodu Zijaija citira ajete iz *Kur'ana* u kojima se spominju pjesnici i izražava nadu da on neće biti među onima pjesnicima koji su na krivom putu, "koji govore ono što ne čine".

Od četrnaest tariha koje je spjevao dvanaest ih se izravno odnosi na domaće ljude i lokalne događaje i oni bacaju novo svjetlo na Zijajin život, kao i na

okruženje u kome je živio i stvarao. Pored *Divana*, poznata je i Zijajina duža mesnevija (roman u stihu) *Kissa-i Şeyh Abdurrazzâk*, koja se nalazi u tri rukopisne zbirke - u Zagrebu, Istanbulu i Londonu, no ona nije bila predmetom proučavanja dr. Müberre Gürgendereli u ovoj knjizi. O ovom Zijajinom djelu je spomenuta autorica objavila drugi rad.

Sam *Divan* je dr. Müberra Gürgendereli priredila vrlo uspješno. Iako je raspolagala samo jednim primjerkom, zahvaljujući čitkosti rukopisa i vlastitom dobrom poznavanju osmanskog jezika i terminologije divanske poezije, tekst je dešifrirala izvanredno korektno.

Tako nam se mostarski pjesnik Hasan Zijaija pojavio u svom punom svjetlu. Njegove pjesme iz *Divana*, koji inače spada u obimom veće divane u osmanskoj poeziji, imaju svoju ljepotu i značaj i predočavaju nam ovog našeg pjesnika, inače kronološki najstarijeg divanskog pjesnika porijeklom iz Bosne i Hercegovine, u najljepšem svjetlu. Uz sve to, mnoge anonimne tvorevine, kao što je kronogram Starom mostu u Mostaru, koji se ponekad neopravdano pripisivao Derviš-paši Bajezidagiću, sada su se, zahvaljujući ovom izdatom Zijajinom *Divanu*, vratile svom autoru.

Fehim Nametak

HISTORIJA OSMANSKE DRŽAVE I CIVILIZACIJE, priredio Ekmeleddin Ihsanoğlu (preveli: Kerima Filan, Enes Karić, Amina Šiljak-Jesenković), Ori-jentalni institut u Sarajevu i IRCICA, Sarajevo, 2004, 1223 str.

U decembru 2004. godine iz štampe je izašla *Historija osmanske države i civilizacije* u izdanju Ori-jentalnog instituta u Sarajevu i IRCICA-e, Centra za istra-

živanje islamske umjetnosti i kulture iz Istanbula. Radi se o poznatom djelu koje je u originalu objavljeno u dva toma pod naslovom *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I/III*. Prvi tom turskog izvornika objavljen je 1994, a drugi 1998. godine. Prevođenje i objavljivanje ovoga djela na bosanskom jeziku inicirala je uprava IRCICA-e, na čelu s prof. dr. Ekmeleddinom Ihsanoğluom i dr. Halitom Erenom, a suizdavaštvo je povjereno Orijentalnom institutu u Sarajevu. Tako je ovo djelo postalo dostupno mnogim historičarima, orijentalistima, ali i široj čitalačkoj publici koja se interesira za povijest Osmanlija i njihovu civilizaciju. Urednik turskog izdanja je prof. dr. Ekmeleddin Ihsanoğlu, a urednici bosanskoga izdanja su prof. dr. Fehim Nametak i prof. dr. Enes Karić. Neophodno je napomenuti da je bosansko izdanje skraćeno u odnosu na tursko, tj. da tri cjelokupna dijela nisu uvrštena u prijevod, kao i dva poglavlja četvrtog dijela.

Autori poglavlja, prema području njihovih istraživanja i znanstvenih interesiranja, jesu autoriteti u oblasti historiografije, priznati kako u Turskoj tako i u Evropi. Priređivač, prof. dr. Ekmeleddin Ihsanoğlu istodobno je i autor jednoga poglavlja. Uz prof. Ihsanoğluua, autori tematskih cjelina su profesori Feridun Emedžen, Kemal Bejdili, Mehmet Ipširli, İlber Ortajli, Abdulkadir Ozdžan, Mehmet Akif Ajdin, Bahaedin Jedijildiz i Ahmet Jašar Odžak.

Predgovor je napisao prof. dr. Halil Inaldžik, jedan od vodećih autoriteta u istraživanju povijesti Osmanskoga carstva.

Historija osmanske države i civilizacije ustvari je svojevrstan "pogled iznutra" na zbivanja u Carstvu koje je opstojalo više od šest stoljeća na ogromnom prostoru triju kontinenata. Do pojavljivanja spomenute knjige, na bosanskom jeziku nismo imali integralnu historiju Osmanskoga carstva napisanu iz ugla turskih,

tj. domaćih historičara. Ovo je knjiga koja svojom kvalitetom ne zaostaje za poznatim historijama Osmanskoga carstva napisanim na Zapadu.

Bosansko izdanje se sastoji iz XLVII + 1223 stranice, uz 98 stranica u koloru sa 167 ilustracija i 4 karte. Odmah nakon sadržaja dolazi *Popis ilustracija, fotografija i karata (XXI-XXVIII)*, nakon čega slijede predgovori. Prvi što ga je posebno za bosansko izdanje napisao E. Ihsanoğlu (XXVIII-XXX) i drugi što ga je napisao H. Inaldžik (XXX-XXXVI). Nakon predgovora slijedi uvod E. Ihsanoğluua (XXXVI-XLVI), koji će umnogome pomoći lakšem čitanju i razumijevanju same materije. Jednu stranicu zauzima i popis skraćenic (XLVI).

Prvi dio, od njih osam, nosi naslov *Osmanska politička historija (5-158)* i sastoji se iz 2 poglavlja: "Od osnivanja do Kučuk Kajnardže" autora Feriduna Emedžena i "Od Kučuk Kajnardže do propasti" autora Kemala Bejdilija. U ovom je dijelu dat hronološki pregled cjelokupne povijesti osmanske države, počevši od malih bejluka (kneževina) u Anadoliji u 13. stoljeću pa sve do dvadesetih godina 20. stoljeća, kada osmanska država definitivno nestaje. Autori su u ovome dijelu imali cilj ne samo ispričati događaje hronološkim redom nego i proniknuti u uzroke i povode te ponuditi određena objašnjenja gdje se to pokaže potrebnim. Ovaj dio – za koji se može reći da je čisto historijski – ima zadaću da čitatelju približi događaje koji su bitno utjecali na tok i razvoj osmanske civilizacije.

Osmansko državno uređenje (161-339), autora Mehmeta Ipširlija, sastoji se iz četiri poglavlja: "Uređenje saraja", u kojem se govori o životu sultana i načinu na koji je bio uređen život ostalih dvorjana; "Uređenje u centru", gdje se obrađuje princip funkcioniranja visoko-

upravnih organa u osmanskoj državi, kao i princip i protokol po kojem se odvijala suradnja s drugim državama; "Uređenje u pokrajinama" obrađuje, prije svega, dva predstavnika vlasti u pokrajinama - bega, koji zastupa sultana kada je u pitanju izvršna vlast, i kadiju, koji predstavlja sudsku vlast, također u ime sultana, te principe na kojima funkcioniraju ejaleti i sandžaci, dvije najviše upravne jedinice u državi, a na kraju poglavlja je ukratko obrađen i timarski sistem; "Uređenje ilmije (vjerskog upravnog aparata)" je četvrto poglavlje unutar ovoga dijela i govori o tome kako se postizala karijera unutar ilmije, o obrazovanju koje je trebalo proći na tom putu, o ulemi u birokraciji, obrađujući najviše funkcije koje su dobivali ljudi iz ulemanskih krugova (šejhulislam, kazasker, nakibulešraf, sultanovi učitelji i dr.), te o negativnostima u profesiji ilmije koje su se počele javljati u 16. i 17. stoljeću, kao i o mjerama koje su poduzimane radi sprječavanja tih negativnosti. Tu se, dakako, može naići i na mnoštvo informacija koje bacaju svjetlo na svakodnevni život ljudi koji su pripadali tom staležu, informacija koje daju vrlo solidne osnove za proučavanje socijalne povijesne antropologije.

Sljedeći dio, *Upravno uređenje u doba Tanzimata i kasnije* (341-409), autora Ilbera Ortajlija, sadrži dva poglavlja: "Upravna struktura u doba Tanzimata" i "Kasni Tanzimat i doba Drugog ustava (Mešrutijeta)". Autor govori o karakteru upravnih institucija u vrijeme Tanzimata i Mešrutijeta, tj. o izmjenama koje su doživjele u odnosu na period prije reformi.

Organizacija vojske kod Osmanlija (411-512), autora Abdulkadira Ozdžana, sadrži detaljne podatke o ustrojstvu vojske kod Osmanlija, od samih početaka pa sve do Tanzimata, a sastoji se od tri poglavlja: "Osmanska vojska u klasično doba", "Pomorske snage" i "Pripreme

za uspostavljanje osmanskog vazduhoplovstva".

Pravo kod Osmanlija (515-595), autora M. Akifa Ajdina, govori, između ostaloga, o tome kako Osmanlije osnivanjem države nisu donijeli i novi pravni sustav, nego su naslijedili onaj iz ranijih turskih i islamskih država, s tim što su ga vremenom mijenjali i prilagođavali aktualnim potrebama i okolnostima. Ovaj se dio sastoji iz sedam poglavlja: "Opća struktura osmanskog pravnog sistema", "Sudovi", "Zvanični mezheb", "Fetva i veza između fetve i kadiluka", "Pravni izvori", "Nemuslimani" i "Osmansko pravo poslije Tanzimata".

Osmansko društvo (597-692), autora Bahaedina Jedijildiza, govori o poimanju društva kod Osmanlija i njegovu uređenju. Autor ističe da je osnovni princip po kojem je uređeno osmansko društvo postojanje klase koja vlada (dvorjani, sejfija, ilmija i kalemija) i klase kojom se vlada (raja). Ovaj dio ima pet poglavlja: "Struktura društva", "Porodica u osmanskome društvu", "Socijalna kretanja u osmanskome društvu", "Svakodnevni život u osmanskome društvu" i "Promjene u strukturi osmanskog društva".

Dio pod naslovom *Religija* (695-770) napisao je Ahmet Jašar Odžak. U ovom se dijelu govori o religiji i njenom utjecaju na politička kretanja u državi. Pravi se razlika između "službenoga islama", što su ga zastupali ulemanski krugovi, i sufizma, raširenijeg i u narodu popularnijeg oblika islama. Dosta prostora je posvećeno i različitim sektaškim oblicima islama koji su nerijetko bili povezani sa sufizmom.

Posljednji, osmi dio u bosanskom izdanju *Historije osmanske države i civilizacije*, pod naslovom *Obrazovanje i nauka u osmanskoj državi* (771-1043), napisao je Ekmeleddin Ihsanoğlu. Taj se dio sastoji iz dva poglavlja: "Osman-

ske obrazovne i naučne institucije” i ”Osmanska naučna literatura”. U prvom poglavlju autor uspostavlja vezu između naučnih i obrazovnih institucija kod Osmanlija i sličnih institucija koje su postojale u periodu Seldžuka i anadolskih bejluka, na koje se naslanja osmanska nauka, a zatim i o razvoju obrazovnih i naučnih institucija kod Osmanlija, kao i o utjecaju Evrope na obrazovanje u osmanskoj državi koji vremenom postaje sve evidentniji. Iscrpnji su podaci dati i o obrazovnim institucijama kod Osmanlija, s posebnim osvrtom na period Tanzimata. Poglavlje o naučnoj literaturi je podijeljeno na tri podnaslova koji govore o nastanku naučne literature kod Osmanlija, razvoju i stagnaciji. Navedeni su svi značajniji autori i njihova djela.

Rječnik termina (1045-1058) priredila je dr. Kerima Filan. Slijede *Hronologije* (1059-1104): ”Hronologija događaja kroz historiju osmanske države” i ”Hronologija značajnih događaja u historiji osmanske civilizacije”. Veoma obimna i iscrpna *Bibliografija* (1105-1189) poslužit će istraživačima u njihovom znanstveno-istraživačkom radu. Na kraju se nalazi *Opći indeks* (1191-1223), koji će olakšati snalažnje u obimnom štivu *Historije osmanske države i civilizacije*.

Kada je riječ o prijevodu, neophodno je prije svega naglasiti složenost i delikatnost prevoditeljskoga posla, koji, uz velika odricanja i izvrsno poznavanje jezika, iziskuje i dobro poznavanje materije koja se prevodi. Stoga je potrebno odati priznanje svim prevoditeljima koji su učestvovali u realizaciji projekta prevođenja *Historije* na bosanski jezik.

Najveći dio knjige prevela je dr. Kerima Filan, šest od ukupno osam dijelova, i time još jednom pokazala da se radi o izvrsnom poznavatelju jezika, ali u ovom slučaju ne samo jezika nego i historije i terminologije. Poglavlja koja je prevela

dr. Kerima Filan su *Osmanska politička historija*, *Osmansko državno uređenje*, *Upravno uređenje u doba Tanzimata*, *Organizacija vojske kod Osmanlija*, *Pravo kod Osmanlija* i *Obrazovanje i nauka u osmanskoj državi*. Ovdje nema prostora za detaljnije analize prijevoda, ali je, u svakom slučaju, potrebno naglasiti neke stvari.

Veoma je dobro rješenje prevoditeljâ, pa tako i dr. Kerime Filan, navođenje u zagradama izvorne terminologije na turskome jeziku uz ponuđena rješenja na bosanskome. Primjerice, uz termin *Narodna skupština* u zagradi stoji i originalni termin *Meclis-i Umûmî-i Millî*, ili uz termin *Operaciona vojska* termin *Hareket Ordusu*, što poznavateljima jezika – ali i onima koji to nisu – omogućuje da prošire svoja znanja.

Prevoditeljica dr. Kerima Filan je svojim rješenjima nastojala ispraviti i neke ”pogreške” koje su kroz historiju bivale svjesno činjene i nametane a tiču se adaptacije nekih turskih imena i sasvim je teško povjerovati da te ”pogreške” u sebi nisu implicirale, među ostalim, razne ideološke tendencije. Naime, godinama je čuvena vezirska porodica Koprulu (Köprülü), koja je vladala u 17. stoljeću, u našoj historiji imenovana kao Čuprilić, i tako se nametao dojam o porijeklu i pripadnosti te porodice određenom narodu, a za što nema nikakvih valjanih argumenata. Spomenuta je porodica albanskoga porijekla, tako da je sasvim neutemeljeno povezivati ju s nekim drugim narodom adaptirajući njeno ime dodavanjem nastavka ić. Raduje nas činjenica da su naši prevoditelji, kao i autori, kadri učiniti (is)korake koji idu u pravcu neutraliziranja raznih ideoloških utjecaja kojima smo bili izloženi u prošlim političkim sistemima.

Prof. dr. Enes Karić je preveo dio pod naslovom *Religija* (s engleskog).

Ujedno je i jedan od urednika bosanskoga izdanja, čime je dao značajan doprinos realizaciji projekta.

Uz dr. Kerimu Filan i prof. dr. Enesa Karića, i mr. Amina Šiljak-Jesenković dala je svoj doprinos u prevođenju *Historije osmanske države i civilizacije*. Naime, mr. Amina Šiljak-Jesenković prevela je poglavlje *Osmansko društvo*, a iscrpnim pojašnjenjima datim u fusnotama olakšala je čitanje i razumijevanje štiva. Mr. Amini Šiljak-Jesenković pripadaju zasluge i za mnoge druge poslove oko pripreme bosanskoga izdanja, a posebno za posao tehničkog urednika.

Pored prevoditeljâ, veliki dio posla su uradili i recenzenti, koji su svoju zadaću obavili čestito i profesionalno, što pokazuju njihove mnoge intervencije u obliku fusnota kojima se čitateljima daju dodatna pojašnjenja kako bi se otklonile eventualne nedoumice. Recenzije su uradili prof. dr. Enes Pelidija, prof. dr. Fikret Karčić, dr. Behija Zlatar i dr. Ismet Bušatlić. Treba napomenuti da je dr. Behija Zlatar, kao direktorica Orijentalnoga instituta u Sarajevu, radila i na poslovima vezanim uz koordinaciju i realizaciju projekta.

Mladi tim saradnika na sebe je preuzeo obavezu izrade općeg indeksa. Krajnje jasno i decidno napisana je napomena koja prethodi indeksu a tiče se uputa o njegovu korištenju. Ovu su mladu ekipu sačinjavali stručni saradnici Orijentalnoga instituta Ahmed Zildžić, Dželila Babović i Mubera Bavčić te student Odsjeka za historiju i historiju umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu Muhamed Nametak.

Realiziranjem projekta prevođenja i izdavanja *Historije* na bosanskom jeziku učinjen je krupan korak u popunjavanju evidentnih praznina u stručnoj literaturi. Prednost ovog i sličnih djela ogleda se u tome što su jednako zanimljiva svim

slojevima čitalačke publike, od naučnih radnika do onih koji se historijom bave u slobodno vrijeme.

Salmir Kaplan

AUTOBIOGRAFIJA OSMAN-AGE TEMIŠVARSKOG. Priredio, preveo s osmanskog turskog i obradio: Ekrem Čaušević, Srednja Europa, Zagreb, 2004.

Svečanu atmosferu povodom obilježavanja desete obljetnice osnivanja Katedre za turkologiju na Filozofskome fakultetu u Zagrebu upotpunila je i promocija prijevoda jedne vrlo zanimljive knjige. "Autobiografija Osman-age Temišvarskog" izuzetno je djelo zbog barem dva razloga: kao prvo, na planu izraza, riječ je o jedinstvenom primjerku autobiografske proze napisane na osmanskome jeziku početkom 18. stoljeća, a kao drugo, svojim sadržajem ova knjiga predstavlja rijedak povijesni izvor koji opisuje prilike u Hrvatskoj i susjednim zemljama, zabilježene iz pera onog drugog – u ovom slučaju zarobljenog osmanskog časnika.

I dok su se književnosti europskoga kulturnog kruga zarana upoznale s autobiografijom i ispovijestima kao pripovjednim vrstama, memoarska i ispovjedna proza gotovo da i ne poznaje predstavnike tog žanra u orijentalnim književnostima starijeg razdoblja. Takva je situacija potrajala i u osmanskoj pisanoj produkciji, bilo onoj književnoj ili dokumentarnoj, sve do sredine 19. stoljeća, a gdje se tumačila odsustvom potrebe za isticanjem individualnosti. Uzevši u obzir da je ovakav stav posve u skladu s tradicionalnim islamskim shvaćanjem osobnosti i čovjekova položaja u svijetu, tada se i ovaj životopis zaista može sma-

trati jedinstvenim i izuzetnim primjerkom autobiografskog narativnog izvora. Napisano iz pera jednog osmanskog časnika, po svoj prilici samoukog (puto)pisca, ovo autentično izvješće o boravku u kršćanskom sužanjstvu žanrovski se svrstava u red književno-dokumentarne proze.

Na nešto više od stotinjak stranica, Osman-aga, rodnom iz Temišvara, ispričava nam svoju životnu sudbinu od trenutka kada je kao časnik osmanske vojske pao u austrijsko zarobljeništvo, pa sve do svog konačnog oslobođenja i povratka u rodni kraj. Povijesni okvir ove priče smješten je potkraj 17. stoljeća, u burnom i prijelomnom periodu, kako za narode srednjoeuropskih država tako i za podanike Osmanskoga Carstva. Tijekom 16. stoljeća, u vojnim pohodima ka sjeverozapadu Europe, osmanska je vojska porazila veći dio srednjoeuropskog područja Panonije (teritorij nekadašnjeg Ugarsko-hrvatskog kraljevstva), ugrozivši svojom ekspanzijom sigurnost Habsburške Monarhije. Granice jednog od najmoćnijih carstava u povijesti, koje je u svijesti svakog Europljanina bilo simbolom toliko drukčijeg i stranog Istoka, na taj su se način duboko pomakle i uvukle u samo srce Srednje Europe. O značaju koji je odigrala prisutnost nove, osmansko-turske vlasti na području Hrvatske i okolnim krajevima, na konačno formiranje nacionalnog i kulturnog identiteta mnogih od naroda koji su u ovim političkim previranjima potpali bilo pod njihovu vlast ili utjecaj nije potrebno posebno raspravljati – posljedice tih kulturalnih promjena i danas se mogu nazrijeti među žiteljima ovih krajeva.

Nakon stoljeća i pol osmanske prevlasti na prostoru panonske nizine, te nakon neuspjele opsade Beča (1683), započinje djelomično povlačenje Osmanlija iz tih područja. Taj se period ujedno smatra i početkom stagnacije ove moćne imperije. Tijekom austrijskih vojnih uspjeha

u pograničnim dijelovima Osmanskoga Carstva, u habsburško je zarobljeništvo palo mnogo muslimanskih podanika od kojih je većina svoj život nastavljala služeći ili robujući novim vlastodržcima iz neke od zapadnoeuropskih kršćanskih zemalja. Upravo je takva sudbina zadesila i Osman-agu, časnika osmanske vojske koji je pao u austrijsko ropstvo za vrijeme opsade jedne osmanske utvrde u pograničnom dijelu Carstva. Nakon što je postao sluga jednog austrijskog poručnika, dobio je mogućnost ponovnog oslobođenja tek uz isplatu otkupnine. Pušten "na riječ" (!) da se vrati kući i donese novac za otkup iz ropstva, započinju njegove burne dogodovštine u kojima je, ako mu je vjerovati, u više navrata za dlaku izmakao sigurnoj smrti. Međutim, podaništva novom gospodararu nije se tako lako riješio, te je, prošavši u zarobljeničkim mukama dobar dio hrvatskih krajeva (od Osijeka do Ivanića i tvrđave Sisak) i nakon neuspjelog pokušaja bijega u Bosnu, zajedno s njim nastavio sve do Austrije. Tamo je, stigavši do Beča, promijenio gospodara u čijoj je službi ostao nekoliko godina. Nakon brojnih pustolovina što ih je proživio u austrijskoj prijestolnici, i smjelog pothvata bijega iz Beča preko Budima pa sve do granica Osmanskoga Carstva, napokon stiže u rodni kraj. Nevjerojatne dogodovštine koje su ga pritom pratile, i pustolovine na granici nemogućeg, čine ovu priču uzbudljivom, zabavnom i čitljivom u jednom dahu.

Pa ipak, junaku bi se mogla zamjeriti izvjesna egocentričnost i nemogućnost da u svojim kazivanjima napravi odmak od sebe samog i iznese nešto podrobnija razmišljanja o krajevima i ljudima na koje je nailazio. Opisujući vrlo jezgrovito i slijedom situacije i prilike u kojima se nalazio, bez potrebe njihova analiziranja ili iznošenja osobnijih stavova, on je u svome pripovijedanju, otvoreno i bez lažne skromnosti – za razliku od mnogih

pisaca fikcionalne autobiografije – okrenut ponajprije sebi i vlastitoj životnoj priči. Svi ostali likovi tiču ga se samo u onoj mjeri u kojoj se neposredno nadovezuju na njegove dogodovštine, stoga su i njihovi opisi većinom šturi i površni. Ipak, iskreni ton njegova pripovijedanja omogućuje povijesnu (re)konstrukciju konteksta u kojemu je djelo nastalo, potvrđujući time kako je katkada i kazivanje jedne pripovijesti dovoljno za stvaranje povijesti.

Ne treba, naravno, smetnuti s uma da je riječ o proznome tekstu u kojemu su elementi književnoga žanra primijeñeni na jedno povijesno-dokumentarno izvješće. Djelo je ponajprije izuzetan prilog kulturalnim historičarima, ali jednako tako i svima onima koji se bave proučavanjem socijalnog, gospodarskog, političkog ili nekog drugog aspekta srednjoeuropske povijesti novog vijeka. Vrlo rijetki i nedovoljno istraženi primjeri ovakvih zapisa iz pera muslimanskih zatočenika na zapadu, za razliku od mnogo brojnijih i popularnijih ispovijesti kršćanskih zarobljenika u Osmanskom Carstvu, sve donedavno nisu uspjeli zaokupiti pažnju znanstvenika. Zahvaljujući zaokretu koji se dogodio u historiografiji prošlog stoljeća u smislu pomicanja interesnih sfera s makro na mikro razinu, kao i fokusiranjem na nepravedno zapostavljene teme, sve se veći interes poklanja tekstovima upravo ovakvog karaktera. Usmjeravajući se ka rubnom, marginaliziranom i zanemarenom, napravljen je otklon od konzervativnije, da ne kažemo zastarjele, metodologije proučavanja povijesne i kulturalne građe. Ova je knjiga zasigurno prilog, ali i poticaj proučavanju popularne kulture i kulture svakodnevice. Iznoseći autentične događaje, takoreći ‘iz prve ruke’, ona može poslužiti i kao stimulans istraživanju nekih kulturalnih aspekata osmanske povijesti, kao što su

primjerice mentaliteti, ideje, percepcija drugog i međusobni odnosi.

Pored značaja koje djelo ima za znanstvene krugove, ono je, svojim stilom pisanja, vrlo pristupačno i širem čitateljstvu. Za to je, bez dvojbe, najzaslužniji izvrstan prijevod i obrada teksta. Sve pohvale upućene su i prevoditeljevima naporima da povremenim ubacivanjem rečeničnih dijelova (stavljenuh u zagrade), iscrpnim napomenama na kraju knjige, kao i podjelom gusto i nevjesto pisanog teksta na odlomke i poglavlja, uvelike pridonese razumljivosti životopisa i tako olakša njegovo čitanje. Da je riječ ne tek o pukom prijevodu već i vrsnoj interpretaciji koja iz njega slijedi, upućuje, između ostalog, i sljedeće: na temelju pomne filološke i lingvističke analize teksta – proučavajući sintaktičke i leksičke pogreške koje Osman-aga pravi u svom govoru, nespretne kalkove i odstupanja od standardnog jezika tog doba – dakle, na temelju jezičnog identiteta junaka, prevoditelj vrlo originalno i uz navođenje brojnih dokaza izvodi pretpostavke o njegovoj etničkoj, vjerskoj i društvenoj pripadnosti. Turski zarobljenik u kršćanskom svijetu, po svoj je prilici pripadao lozi južnoslavenskih konvertita na islam, što onda i objašnjava njegovo sjajno poznavanje brojnih balkanskih jezika. Ovakav tip analize svakako govori u prilog tezi da je jezična stvarnost, i pored svoje krhkosti, zapravo jedino istinsko polazište za oblikovanje svake druge zbilje. Nadalje, praveći analize i na semantičkoj razini, prevoditelju je pošlo za rukom rekonstruirati i u kolikoj su mjeri junakove vlastite predodžbe i stavovi utjecali na njegovu percepciju drugog. Nemogućnost Osman-agina potpunog izlaženja iz vlastitih okvira i projekcija vlastitih predodžbi na sve druge pojave, koja se nadaje kao zaključak, posve je prirodna, i stoga mu se to niti ne može zamjeriti.

Ono što bi ovdašnjem čitatelju svakako moglo privući pažnju jest obrtanje perspektive i ustaljenog kuta gledanja. Takav obrat, u kojemu zapadni čitatelj sada postaje onaj *drugi*, uvijek je zanimljiv za propitivanje nekih uvriježenih i samorazumljivih sudova. I ako je točna tvrdnja da se od vlastite prošlosti teško možemo distancirati budući smo i sami već dijelom njen proizvod, onda je svakako poticajno sagledati je iz nekog novog gledišta. Opisujući zapadne i tuđinske predjele u kojima je boravio, Osman-aga Temišvarski, sasvim suprotno od očekivanog (nije li već i to očekivanje dio naučenog diskursa!), ne koristi se neprijateljskom retorikom. Naime, ideološka uvjetovanost ovakvih tekstova koji, između ostalog, govore o drugom, kao i njihova opterećenost političkim, religijskim, društveno-kulturalnim i drugim predrasudama, prije je pravilo nego iznimka. Budući da nema nepristranog znanja, napose ne u slučaju odnosa Istok-Zapad, svaki je diskurs već unaprijed osuđen na izvjesnu ideološku obojenost koja oblikuje naše stavove i predodžbe. Unatoč tome, Osman-agino svjedočanstvo ugodna je iznimka po tom pitanju: bez podilaženja bilo kojoj strani, ono što oblikuje njegov stav prema drugima, prije svega je ljudska dimenzija. Kako je nemoguće u potpunosti osloboditi se stega ideologije iz koje smo ponikli i izvjesne pristranosti kojom promatramo i sudimo sve oko sebe, jedino što nam na koncu preostaje jest neposrednost pri susretu s drugom stranom. A to je ono što ovom osmanskome vojniku nipošto ne nedostaje: upravo u toj neposrednosti i vrlo iskrenom tonu kojim on pripovijeda svoju priču i počiva sva privlačnost ove knjige.

Azra Abadžić-Nevaey

Halil İnalçik, *ŞĀİR VE PATRON*. Doğu Batı yayınları, Ankara, 2003, 90 str.

Iako je odnos umjetnosti i politike, tačnije umjetnosti i vlasti, predmet brojnih diskusija, broj kvalitetnih radova i istraživanja na turskom jeziku koji se bave ovom tematikom nije velik. Ova konstatacija vrijedi i za oblast stare turske književnosti, to jeste radove koji se bave odnosom divanskih pjesnika prema dvoru i vlastima u Osmanskom carstvu. Spomenuti odnos, tačnije odnos pjesnik–mecena, dosada se uglavnom analizirao kroz neobjektivne, ideološki uvjetovane okvire, iz kojih su rijetko proizlazili originalni radovi, bazirani na istinskom naučnom istraživanju. Kao jedno od onih djela koja se izdvajaju od navedene tvrdnje posebno je interesantan nedavno objavljeni rad uglednog osmanskog historičara i naučnika prof. dr. Halila İnalçika, pod nazivom *Pjesnik i mecena (Şāir ve Patron)*.

Polazeći od definicije Maxa Webera o "pokroviteljskoj strukturi države" kod Osmanlija, Halil İnalçik u svom radu analizira odnos umjetnosti i moći. On ovaj sociološki fenomen osmanske države proučava kroz šest poglavlja koja nose sljedeće nazive: 1. Pokroviteljska država i umjetnost (*Patrimonyal Devlet ve Sanat*), 2. Razvoj kulture osmanskog dvora i osmanski divanski pjesnici (*Osmanlı Saray Kültürünün Gelişmesi ve Osmanlı Divan Şu'arâsı*), 3. Pokrovitelj i poimanje umjetnosti u klasičnoj poeziji (*Patron ve klasik Şiirde Sanat Anlayışı*), 4. Pjesnik i mecena u pjesničkim tezkirama (*Şu'arâ Tezkirelerinde Şāir ve Patron*), 5. Fuzuli i pokroviteljstvo (*Fuzûlî ve Patronaj*), i 6. Poriijeklo i profesija pjesnika koji su dobivali plaću u popisima prihoda za period od 909. do 917. godine po Hidžri (*İn'âm Defterlerinde H. 909-917 Yıllarında Bağış Alan Şāirlerin Menşei ve Mesleği*).

Ānalcik posebno potcrtava podređenošć naućnikovog i umjetnikovog stvaralašćva "apsolutnoj dominaciji vladara", u drušćtvu strukturiranom na principu pokroviteljstva. U ovom kontekstu autor navodi sljedeće: "Uglavnom, naućnik i umjetnik se izražavaju kroz stvaralašćvo u okvirima dominantnih odnosa u određenom drušćtvu i određenj kulturi. Ova ćinjenica je posebno izražena u drušćtvima pokroviteljskog tipa, kakvo je osmansko, ili drugim rijećima u drušćtvima u kojima ćast, status i poloćaj u drušćtvu određuje apsolutni vladar" (9). Ānalcik, dalje, nastavlja rijećima: "Naućnici i umjetnici bili su zavisni od prihoda koje su dobivali od vladara i vladajuće klase, sve do perioda kada je štampa prućila mogućnost ćitanja širim masama, što je omogućilo da naućna i umjetnićka djela postanu izvor prihoda za svog autora. Vladar ili 'Sahib-i mülk' bio je glavni pokrovitelj 'veli-nimeti' znanstvenika i umjetnika" (9).

U knjizi od svega devedeset stranica Ānalcik znalaćki koristi ćak devedeset i ćetiri izvora iz oblasti divanske poezije i historije Osmanskog carstva. Navedene tvrdnje potkrijepljene su i podacima iz pjesnićkih tezkira, nezaobilaznih izvora informacija o biografijama divanskih pjesnika i knjićevnoj kritici toga vremena, kao i popisima prihoda kao dokazu odnosa između pjesnika i vladara.

Ukazujući na to da je "pokroviteljstvo kulture obićaj koji u Iranu i Centralnoj Aziji seće duboko u prošlost" (10) i oslanjajući se na radove A.E. Bodrogligeti i M.E. Subtenlyja, autor ukazuje na slićnosti umjetnićkog okrućenja kod Timurida i u Osmanskom carstvu. Ovdje treba istaknuti, kao što to ćini i sam Ānalcik, da je spomenuto pokroviteljstvo bilo uvjetovano kriterijima umjetnićkog ukusa mecena, kao vrsnih poznavalaca poezije. Mecene, koji su određivali pravac razvoja divanske poezije svoga doba i koji su posjedovali sposobnost

pravilnog vrednovanja pjesnićkog umijeća, ćesto su i sami bili pjesnici. Ānalcik navodi da vladari tog vremena nisu birali svoje buduće šćićenike samo među onim pjesnicima ćiju su poeziju lićno slućali na razlićitim okupljanjima, već i među onim ćiji su stihovi do njih dolazili drugim, indirektnim putevima. On mecene tog vremena opisuje sljedećim rijećima:

"Osmanski sultani, od kojih je svaki u svom djetinjstvu izućavao 'nauku pjesništva', i koji su stvarali samostalne divane, uistinu su bili talentirane mecene koji su sa oduševljenjem mogli ocijeniti dobru poeziju" (24).

Pored spomenutog motiva, pokroviteljstvo nauke i umjetnosti potjecalo je i od želje vladajuće klase, koja je posjedovala znaćajan imetak i utjecaj, da iskaće svoj uspjeh i na polju kulture, šćiteći pjesnike i znanstvenike. Ānalcik u ovom kontekstu kaće: "Suparnišćvo i borba za nadmoć među plemstvom nije se oćitovalo samo u raskošnim dvorcima, sviti i posluzi već i u zašćiti nauke i umjetnosti" (10).

U državama koje su poćivale na sistemu mecenata ovakav pokroviteljski stav vladara i državnih velikodostojnika spram uspješnih umjetnika i njihovog stvaralašćva ćesto je sa sobom donosio i sukobe. Ānalcik navodi da se u pjesnićkim tezkirama i slićnim osmanskim dokumentima koji su biljećili razlićite događaje jasno uoćavaju sukobi za naklonost vladara:

"S obzirom da je svaka vrsta prihoda i poloćaja zavisila samo i samo od vladara, u pokroviteljskoj državi među kandidatima za naklonost sultana vladala je zavist, suparnišćvo, intriga i dodvoravanje, što je uticalo na formiranje moralnih vrijednosti drušćva. Osmanske 'vekai-name' (kronike) i pjesnićke tezkire obiluju pripovjesticima o ovom nemilosrdnom suparnišćtvu i sukobima. Tako i Fuzuli, pronalazi utjehu

za to što nije uspio doći pred državne velikodostojnike u tome što nije jedan od 'pohlepnika'" (16-17).

Opisani odnos pjesnika i njegovog zaštitnika u sistemu mecenata, koji je iznjedrio klasičnu osmansku poeziju, nameće sljedeća pitanja: kako i pod kojim uvjetima mecena postaje dobročinitelj pjesnika i da li se mecena ponaša prema određenom obrascu pokroviteljstva? Odgovore na ova pitanja nalazimo u odjeljku drugog poglavlja knjige koje nosi naziv "Recitiranje kasida i skupovi uz piće", gdje autor kaže: "Blagonaklonost mecene različito se očitovala spram pjesnika koji bi recitirao svoje djelo ili kasidu. Sultan bi ga imenovao na određeni položaj već prema njegovoj profesiji i sposobnostima, ako je od stila u pisara, ako je ulema u muderisa, ako je pak od nauke u kadiju ili upravitelja vakufa, a ako je vojnik unaprijedio bi ga za timar, feud ili sličan posjed. Pjesnicima koji su recitali kaside kao naknada davala se srebrena akča (rijetko zlatna *sika*) ili vuneni ili svileni *halt* (ogrtač). U divanskom jeziku novčana naknada koja se davala znanstvenicima i pjesnicima nazivala se *caize*, a ogrtač *came*. Obično je džizija varirala od 1000 do 3000 akči (20-60 zlatnika)" (28).

Stavovi i ideje koje autor iznosi u prva tri poglavlja *Pjesnika i mecene* konkretiziraju se u drugoj polovini knjige. İnalçik u četvrtom poglavlju pod naslovom "Pjesnik i mecena u pjesničkim tezkirama" analizira pjesničke tezkire i ocjenjuje ih kao "izvore prvog reda o poimanju umjetnosti mecene i elitnog sloja društva" (41). Ovdje nailazimo na zanimljive detalje iz tezkira autora kakvi su Sehî, Latîf, Âşik Çelebi i Kınalızâde Hasan Çelebi.

U petom poglavlju Halil İnalçik se u potpunosti fokusira na Fuzulija, koji se, iako je bio jedan od najvećih divanskih pje-

snika, nije uspio "okoristiti" mehanizmom mecenata na način na koji je to želio.

Posljednje poglavlje, koje sadrži primjere iz popisa prihoda i darova koji ukazuju na količinu novca i darova koje su sultani davali pjesnicima, pruža i značajne pojedinosti o odnosu pjesnika i njegovog mecene. Ove liste i popisi bilježe profesiju pjesnika koji su primali plaću ili darove za svoj stvaralački rad, te godinu kada su ostvarili određenu dobit. Tako, naprimjer, iz jedne od tih lista možemo saznati da je Zâti za kasidu koju je izrecitirao sultanu 28. juna 1510. godine dobio dvije stotine akči.

Zahvaljujući ovim i sličnim podacima koje donosi ovo obimom kratko ali veoma sadržajno djelo Halila İnalçika, kao i originalnim stavovima i tezama njegovog autora, za očekivati je da će *Pjesnik i mecena* pobuditi veliko interesovanje na polju izučavanja književnosti, kulture i historije osmanskog društva i u velikoj mjeri osvijetliti ovu sociološku dimenziju divanske poezije.

Alena Čatović

ESKİ TÜRK EDEBİYATI EL KİTABI. Mustafa İsen, Muhsin Macit, Osman Horata, Filiz Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak. Grafiker Yayınları, Ankara, 2002, 412 str.

Stara turska književnost, poznatija pod imenom divanska književnost, potakla je mnoge naučnike na detaljna istraživanja njenih najužih oblasti, namijenjenih uglavnom manjem broju upućenih. Ipak, ova književnost, zbog osmanskog pisma kojim je zabilježena, svog specifičnog vokabulara, sistema motiva i simbola, za prosječnog turskog čitaoca ostala je i dalje daleka i nepristupačna. Raskol

između današnjih ljubitelja književnosti i ove jezikom, pismom i poetikom arhaične književnosti motivirao je izdavačku kuću Grafiker iz Ankare da u svojoj ediciji priručnika iz različitih oblasti društvenih nauka kao svoj prvi projekt odabere upravo *Priručnik za staru tursku književnost (Eski Türk Edebiyatı El Kitabı)*.

Priručnik je djelo grupe autora koju čine istaknuti naučnici iz oblasti divanske književnosti, a uz Mustafu İsenaa kao urednika tu su i Muhsin Macit, Osman Horata, Filiz Kılıç i İ. Hakkı Aksoyak. *Priručnik za staru tursku književnost* je koncipiran u jedanaest tematskih poglavlja, sa posljednjim, dvanaestim, pod nazivom "Dodaci", koji sadrži već objavljenih šest članaka različitih autora. Knjiga započinje Uvodom koji potpisuje Osman Horata i u kome služeći se djelima *Nauka o književnosti* Genadyja Pospelova i *Usmena i pismena književnost* Waltera G. Onga daje grubi pregled književnosti uopće.

Prvo poglavlje, nazvano "Izvori" (Kaynaklar), na početku donosi opće podatke o oblicima pismenosti koje su koristili Turci kao narod čija se historija proteže sve do, kako autor navodi, 3000. godine prije naše ere. U nastavku teksta se detaljno opisuju osnovni elementi turske pisane kulture. Značaj ovog poglavlja je u tome što informira čitaoca o temeljnim izvorima za izučavanje stare turske književnosti. Upravo u ovome poglavlju mogu se pronaći **značajni podaci** kako o izvorima prvog reda tako i o onim općeg karaktera kakvi su enciklopedije i katalozi.

U drugom poglavlju, koje nosi naziv "Divanska estetika" (Divan Estetiği), autor Muhsin Macit posebnu pažnju posvećuje aspektu semantike u divanskoj književnosti. S druge strane, moglo bi se reći da autor u ovom poglavlju umjesto opisa estetskih vrijednosti ove poezi-

je više govori o prirodi same divanske književnosti. Estetski kriteriji uočavaju se ponajviše kroz stavove divanskih pjesnika koje autor navodi a koji se odnose na neophodne preduvjete koje jedan stvaralac mora ispuniti da bi bio dobar pjesnik.

O bogatstvu i slojevitosti značenja u divanskoj poeziji više se može saznati u osmom i devetom poglavlju koja nose nazive "Komentar teksta" (Metin Şerhi) i "Struktura sadržaja" (Muhteva Yapısı). Autor ova dva poglavlja İ. Hakkı Aksoyak nastoji rastumačiti dimenzije značenja u divanskoj poeziji. Osmo poglavlje autor započinje historijatom "komentara" poetskih i prozних vrsta u orijentalnim književnostima, **da bi u nastavku poglavlja** to i pokazao na konkretnom primjeru analize gazela sa redifom "teşnedir" pjesnika Bakija.

Deveto poglavlje, koje se bavi sadržajnim karakteristikama divanske poezije, autor dijeli na četiri manja odjeljka u kojima pronalazi izvore najčešćih tema i motiva stare književnosti: 1. Religija i tesavuf, 2. Društveni život, 3. Odnos pjesnika i drage, 4. Kosmos. U okviru ove četiri tematske cjeline autor analizira opće motive divanske književnosti, potkrepljujući to primjerima distihâ poznatih pjesnika.

Suprotno ovom, četvrto i peto poglavlje posvećeni su odlikama forme stare književnosti. U četvrtom po redu, poglavlju nazvanom "Glasovna struktura" (Ses Yapısı), autor Muhsin Macit ističe aspekt akustičnih vrijednosti divanske poezije, za koje su često zaslužna ritmična ponavljanja kakva su asonanca, aliteracija, rima i refren. Karakteristikama izričaja divanske poezije bavi se i Filiz Kılıç u sljedećem poglavlju pod imenom "Pjesničke forme" (Nazım Şekilleri), gdje piše o aruz metru i pjesničkim formama koje čine osnovu klasične retorike.

Estetske vrijednosti ove poezije obrađuju se i u sedmom poglavlju nazvanom "Pjesničke figure" (Edebî Sanatlar), gdje autor İ. Hakkı Aksoyak istražuje i na osnovu primjera tumači poređenja i metafore, koji imaju veoma značajnu funkciju u ograničenom rječniku divanske književnosti. Autor ovdje trope klasične književnosti dijeli na one vezane za metafore, značenja i izraz.

Najobimnije poglavlje priručnika je "Historijski razvoj" (Tarihî Gelişim) koje potpisuju Mustafa İsen i Osman Horata. U ovom poglavlju pratimo kroz stoljeća promjene i transformacije stare turske književnosti koja se počela oblikovati u 13., da bi svoje posljednje plodove dala u 19. stoljeću. İsen i Horata analiziraju književna djela svakog stoljeća prema tome da li se radi o prozi ili poeziji, kao dvije osnovne kategorije koje čine i podnaslove ovog poglavlja. Autori također nastoje klasificirati djela stare književnosti prema stilskim pojmovima poput folkloru, retorici, klasične stilstike, tropa... Ovdje su navedeni i glavni predstavnici svake književne vrste koji se nastoje povezati u kronološkom i stvaralačkom smislu. Na kraju poglavlja nalazi se detaljna bibliografija koja ukazuje na objavljena djela iz ove oblasti, kao i na ona neobjavljena kao što su magistarski radovi i doktorske disertacije sa različitih univerziteta.

Mustafa İsen autor je i šestog poglavlja pod naslovom "Vrste" (Türler), gdje nailazimo na podatke koji dopunjuju sadržaj prethodnog poglavlja o historijskom razvoju stare književnosti. İsen ovdje govori o dvadeset i četiri različite književne vrste, od gazavat-name do tezkire, ističući nedostatak naučnih istraživanja na polju žanra u divanskoj poeziji.

Deseto poglavlje autora Muhsina Macita pod imenom "Radovi o staroj turskoj književnosti" (Eski Türk Edebiyatı

Çalışmaları) bavi se značajnim naučnicima i njihovim radovima na polju divanske književnosti nastalim u periodu od osnivanja Republike Turske pa do danas. Macit se ovdje osvrće na različita ideološka stremljenja koja su postojala u izučavanju ove književnosti, ali i na neke zajedničke osobine naučnika koji su radili na ovom polju.

Muhsin Macit je autor i posljednjeg tematskog, odnosno jedanaestog poglavlja *Priručnik za staru tursku književnost* – "Tradicija i moderna poezija" (Gelenek ve Modern Şiir). U ovom poglavlju kroz tri manja odjeljka sa podnaslovima Ritam, Tesavuf, Motivi i pjesničke slike Macit se zaokuplja tragovima osnovnih elemenata divanske književnosti u modernoj turskoj poeziji.

Odjeljak "Dodaci" sadrži radove i članke poznatijih autora iz ove oblasti koji obrađuju različite teme, a u knjizi su smješteni prema sljedećem redu: "Čija je divanska književnost?" ('Divan edebiyatı Kimin?') Orhana Şaika Gök-yaya, "Divanska književnost iz njemačke perspektive" ('Alman Gözüyle Divan Edebiyatı') Annemarie Schimmel, "Pogled na osmansku kulturnu geografiju" ('Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış') Mustafe İsen, "Ko je divanski pjesnik?" ('Divan Şairi Kimdir?') Cemala Kurnaza, "Oko jednog bejta" ('Bir Beytin Çevresinde') Mehmeta Çavuşoğlu, "Redif 'döne döne' od Nedžatija do Bakija" ('Necatî Bey'den Bakî'ye 'Döne Döne') Osmana Horata i "Ideje u kasidi o Dunavu" ('Tuna Kasidesinin Düşündürdükleri') Filiza Kılıç.

Tematske cjeline koje su ovdje obrađene svjedoče da je pred nama obimno djelo koje po svom sadržaju svakako prevazilazi opseg priručnika, pružajući niz specifičnih detalja, pomalo dalekih i apstraktnih za prosječnog poklonika lijepe književnosti. Ipak imajući u vidu

da je cilj svakog priručnika da probudi interesovanje kod čitalaca za određenu oblast, te im je nastoji približiti i potaknuti ih na njeno daljnje istraživanje, s punim pravom možemo reći da je *Priručnik za staru tursku književnost* na dobrom putu da ispuni svoju zadaću.

Alena Čatović

GAZI HUSREV-BEGOVA BIBLIOTEKA U SARAJEVU, KATALOG ARAPSKIH, TURSKIH, PERZIJSKIH I BOSANSKIH RUKOPISA, SVEZAK TRINAESTI. Obradio Haso Popara. Al-Furqān, Fondacija za islamsko naslijeđe – Rijaset Islamske zajednice u BiH, London – Sarajevo, 1425/2004, XXXI + 679 + 20 faks.

Kao rezultat rada na obradi rukopisâ Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu i intenzivne aktivnosti na objavljivanju katalogâ ovih rukopisa kako bi se bogatstvo njihovog sadržaja predstavilo naučnoj javnosti, iz štampe je izašao još jedan svezak *Kataloga arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*. Katalogizaciju rukopisa ove, trinaeste po redu, knjige u seriji kataloga rukopisa ove rukopisne zbirke izvršio je Haso Popara, a knjiga obuhvata rukopisna djela iz oblasti tesavvufa – islamskog misticizma, ili kodekse u kojima je prvo djelo iz ove oblasti. Kataloška obrada rukopisâ u ovom svesku urađena je po principima koji su primjenjivani u svim do sada objavljenim knjigama katalogâ ove rukopisne zbirke.

Trinaesti svezak sadrži katalošku obradu rukopisnih djela koja, prema redoslijedu do sada objavljenih svezaka, predstavljaju kodekse od rednog broja 7540 do 7818. Navedeni broj od uku-

pno 279 kodeksa obuhvata daleko veći broj samostalnih djela koja su se našla u zajedničkom kodeksu sa djelima iz oblasti tesavvufa kao prvim djelima u kodeksu, bez obzira na njihovu tematiku i jezik na kome su pisana. Na taj način je ovim sveskom obuhvaćeno i kataloški obrađeno 545 zasebnih naslova sadržanih u 719 opisanih rukopisnih djela.

Rukopisi su, po već ustaljenoj tradiciji u katalogizaciji ove zbirke, raspoređeni po jezicima, pri čemu redni brojevi 7540-7668. obuhvataju rukopise na arapskom jeziku (str. 5-293), pod rednim brojevima 7669-7776. su rukopisi na turskom jeziku (str. 297-540), dok su rukopisi na perzijskom jeziku predstavljeni pod rednim brojevima 7777-7816. (str. 543-589). Na kraju su rukopisi na bosanskom jeziku, pod rednim brojevima 7817-7818. (str. 593-596).

Najveći broj djela iz oblasti tesavvufa napisan je na arapskom jeziku, pa je i najobimniji dio u katalogu onaj koji obuhvata rukopise na ovom jeziku. Među njima se ističe nekoliko rukopisa koji se mogu ubrojati, koliko je do sada poznato, među unikatne ili rijetke rukopise pojedinih djela, odnosno među rukopise koji spadaju u grupu najstarijih rukopisa sačuvanih u rukopisnoj zbirci Gazi Husrev-begove biblioteke, od kojih su neki prepisani još za života njihovih autora. Takav je, naprimjer, rukopis pod rednim brojem 7543. (R-1308), prepisan 500/1106. godine, koji je istovremeno i najstariji rukopis ove biblioteke. Riječ je o djelu *Ihyā' 'ulūm ad-dīn* autora Abū Ḥāmida Muḥammada al-Ġazālīja (450/1058 – 505/1111). Među starijim rukopisnim primjercima iz ove oblasti ima i nekoliko prijepisa koji datiraju iz 7/13. stoljeća.

Rukopise na turskom jeziku karakteriziraju brojni prijevodi djela sa arapskog i perzijskog jezika, pri čemu treba posebno

naglasiti da je u ovom dijelu kataloga izuzetno veliki broj međzma sa više djela, ali i raznovrsnog sadržaja. Spomenut ćemo da skoro polovinu rukopisa na turskom jeziku čine kodeksi koji imaju dva ili više zasebnih djela. Među 108 brojeva ovih rukopisa, 49 rukopisa su kodeksi u kojima su obrađena 242 zasebna naslova iz različitih oblasti, što rad na katalogizaciji čini posebno zahtjevnim.

Među rukopisima na perzijskom jeziku, autor ovog sveska kataloga je posebno ukazao na bilješke u rukopisima koje je uvakufio Derviš-paša Bajezidagić, a sadrže pojedine sveske autografa Surūrījevog komentara *Mesneviye*. Detaljno predstavljeni podaci iz ovih rukopisa omogućavaju da se na njih može pozvati svaki istraživač koji se bude koristio ovim katalogom.

Na kraju su obrađena i dva rukopisa na bosanskom jeziku, pisana arapskim pismom (alhamijado), koji po svom sadržaju spadaju u oblast što je obrađena u ovom svesku kataloga. Rukopisi su iz novijeg vremena, jedan je nastao i prepisan u drugoj polovini 19. stoljeća, a drugi je iz 1946. godine.

Mjestimične bilješke koje su se mogle naći u ovdje obrađenim rukopisima, a u kojima su dati podaci o prepisivačima, bivšim vlasnicima ili vakifima, posebno onima iz Bosne i Hercegovine, u svim slučajevima su detaljno predstavljene u samom kataloškom opisu određenog rukopisa. One predstavljaju vrijedne pokazatelje istraživačima koji se bave izučavanjem našeg kulturnog naslijeđa.

Svi podaci koji su izneseni u obrađenim rukopisima pokazuju koliko je istraživačkog rada, ali i vremena, bilo potrebno da se kataloški obradi brojčano ne tako veliki broj kodeksa (ukupno 279 brojeva), ali kada se uzme u obzir da mnogi kodeksi sadrže po dva ili više djela onda broj obrađenih rukopisnih

djela, kako smo već napomenuli, dostiže 719, a raznovrsna djela unutar jednog kodeksa, kako po tematici tako i po jezicima, čine ovaj rad još zahtjevnijim sa stanovišta kataloške obrade. Usto je potrebno ukazati na činjenicu da se podaci o pojedinim autorima ili djelima ne mogu naći u dostupnoj literaturi, kao i to da se oni ponekad razlikuju u zavisnosti od korištenih izvora.

Trinaesti svezak *Kataloga arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke* sadrži, kao i ranije objavljeni svesci iz ove serije, uvodne riječi predsjednika Fondacije za islamsko naslijeđe al-Furqan iz Londona, direktora Gazi Husrev-begove biblioteke i priređivača ovog sveska kataloga, na bosanskom, engleskom i arapskom jeziku, napomene o korištenoj transkripciji, te popis izvora i literature, dok su na kraju doneseni svi potrebni i korisni indeksi koji obuhvataju naslove (arapskim pismom i u transkripciji), autore, prepisivače, bivše vlasnike i vakife, te mjesta, kao i kongruenciju brojeva iz rukopisne zbirke Gazi Husrev-begove biblioteke i brojeva iz ovog kataloga, kako bi se istraživačima olakšalo korištenje ovim katalogom. Na kraju knjige doneseno je 20 faksimila koji predstavljaju neke posebno interesantne podatke iz ovdje obrađenih rukopisa, kao što su podaci o najstarijim rukopisima iz zbirke, autografi ili prijepisi iz autografa, zanimljive bilješke o uvakuljenju i slično.

Objavljivanjem trinaestog sveska *Kataloga arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, koji je obradio Haso Popara, vrijedni istraživač u ovoj oblasti, izdavači su okončali još jednu važnu etapu u nastojanju da se kataloškom obradom obuhvati cjelokupna rukopisna zbirka Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu.

Lejla Gazić

Faruk Dizdarević, *GAJRET U PRIBOJU*, Zavičajni muzej, Priboj na Limu, 2004, 167 str.

Poznat je, odavno, veliki doprinos kulturno-prosvetnog društva "Gajret" prosvjećivanju i emancipaciji muslimanskog stanovništva, pretežno na području Bosne i Hercegovine.

Da podsetimo, "Gajret" je osnovan 1903. godine u Sarajevu. Njegov prvi predsjednik bio je dr. Safvet-beg Bašagić, poznati bosanski intelektualac. U početku, osnovni cilj ovog društva bio je školovanje i potpomaganje muslimanske mladeži. Kasnije će, međutim, "Gajret" razviti razne oblike prosvetne, kulturne i društvene aktivnosti ne samo u Bosni i Hercegovini već, od 1918. godine, i u ostalim krajevima nove države (Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevine Jugoslavije).

Ovog puta, trudom veoma zaslužnog historičara Faruka Dizdarevića, u monografiji *Gajret u Priboju*, najdetaljnije je istražen njegov učinak u Sandžaku u vremenu od 1920. do početka Drugog svetskog rata, kada nestaje sa istorijske pozornice.

Relativno bogata nova građa omogućila je autoru da svestrano osvetli aktivnost Gajretovih pododbora odnosno odbora u Sandžaku, prvenstveno u Priboju. Među Gajretovim članstvom tu se nalazio i veliki broj nemuslimana, a i priličan broj

đaka i studenata pravoslavne, katoličke i jevrejske vere školovan je uz pomoć ovog društva. Fokusrajući se na Priboj, Dizdarević nam, istovremeno, štedro nudi i obilje dragocenih podataka o samoj prošlosti ovog grada u međuratnom periodu, njegovoj kulturnoj, privrednoj i socijalnoj istoriji. Tu su, takođe, i vredni podaci o stanovnicima Priboja, poznatijim porodicama, kao i o međuverskim odnosima. Nije zanemarena ni nacionalno-politička orijentacija "Gajreta" u periodu delikatnih međunacionalnih odnosa njegovog stanovništva različitih vera. Uz to, "Gajret" se već tada zalagao za evropsku opciju – opredeljenje koje, na žalost, ni sada nije većinsko na našim prostorima. *Last but not least* doprinos "Gajreta" emancipaciji ženskog dela muslimanske populacije je nemerljiv. Utoliko više što se i danas, i to usred Evrope, lome koplja oko (ne)pokrivanja žena, a one su, još tridesetih godina prošlog veka, u jednoj zaostaloj sandžačkoj kasabi, išle u školu, glumile u pozorišnim predstavama zajedno sa muškarcima, slikale se s njima, čak, pomalo, terale i modu.

Knjiga je pisana lepim jezikom i stilom, uz naučni aparat, rezime na engleskom i nemačkom jeziku i Registar ličnih imena, bogato je ilustrovana i dokumentovana, pa će svim budućim istraživačima prošlosti ovog područja biti svakako nezaobilazno štivo.

Olga Zirojević